

HABERÎ SIFATLAR BAĞLAMINDA GAZZÂLÎ'NİN (505/1111) “SELEF” TANIMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Burhan BALTACI*

ÖZET

Bu çalışmada Gazzâlî'nin “selef” tanımı bazı Kur'ân ayetlerinde yer alan haberî sıfatlar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Gazzâlî'nin anlayışına göre selef sahabe ve tabiûndan oluşan ilk iki nesil Müslümanlardır. Bazı Kur'ân ayetlerinde birtakım sıfatlar ve fiiller Allah'a atfedilmektedir ve bunlar -zahiri anlamda- ilahî niteliklerle bağdaşmaz. Haberî sıfatlar, İslam literatüründe günümüze kadar pek çok tartışmaya ve farklı yorumlamalara konu olmuştur. Biz bu çalışmamızda Gazzâlî'nin selef tanımını, haberî sıfatlar çerçevesinde değerlendirmeye tabi tuttuk. Bu çerçevede çalışmamızda “vech, yed, ityân, istivâ, ayn, nûr” gibi haberî sıfatlardan bahseden Kur'ân ayetlerinin ilk iki Müslüman nesil olan sahabe ve tabiûn tarafından nasıl anlaşıldığını ortaya koymayı hedefledik.

Anahtar Kelimeler: Gazzâlî, Kur'ân, haberî sıfatlar, selef, ilk iki Müslüman nesil (sahabe, tabiûn).

GAZZÂLÎ'S (505/1111) "SALAF (THE EARLY GENERATIONS)" DEFINITION IN THE CONTEXT OF HABARI QUALITIES

This study deals with the definition “salaf (the early generations)” of Gazzâlî in the context habari qualities in some verses of Qur'ân. Salaf is the period of the first and second Muslim generations in Gazzâlî's theory. In some verses of Qur'ân, some qualities, acts are attributed to God and these qualities, acts -in the level of external meaning- appear incompatible with divine transcendence. Habari qualities in Islamic literature have been a matter that has been discussed and interpreted different ways until today. We determined, “Gazzâlî's 'Salaf (the early generations)' definition in the context of habari qualities” as the subject of our study. In this study, it is aimed that how the verses of Qur'ân that mention habari qualities in this perspective as, wach (countenance), yad (hand), ityân (come), istiwa (establish), ayn (eye), nur (divine light) etc. are understood by the period of the first (sahaba) and second (tabiun) Muslim generations.

Key Words: Gazzâlî, Qur'an, habari qualities, salaf, the first and second Muslim generations.

GİRİŞ

“Selef” kelime anlamı itibariyle “önce gelmek, öne geçmek” gibi manalara gelir. Arap dilinde “bir kimsenin selefi” denildiğinde o kimsenin “önceki ataları” anla-

* Dr., Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, e-mail: baltaciburhan@hotmail.com

şılmaktadır.¹ Terim olarak ise selef, “ilim ve fazilet açısından Müslümanların önderleri sayılan ashap ve tabiûn” anlamında kullanılan bir kelimedir.²

Selef hakkında ilk dönemlerden itibaren “ehlü'l-hadîs, ehlü's-sünne, ehlü'l-eser, ashâbu'l-hadîs” gibi adlandırmalar yapılmaktadır. Ehlü's-sünne kavramının kullanım alanı itibariyle “sünnet taraftarlığının, sahabe, tabiûn ve tabiûnu takip eden büyük imamların yolunu izleme olduğu anlaşılmaktadır.” Ehlü'l-eser ise “geçmişin izine tabi olma ve yeni şeylerden kaçınma, esere dayanarak hüküm vermedir.” Eser taraftarlığı “sahabe ve tabiûndan gelen rivayetlere uymak, rey, görüş ve akıl yürütmeyi terk etmek” olarak anlaşıldığından ki “ehlü'r-rivaye” olarak da adlandırılmıştır. Ehlü'l-hadis kavramı ise “Peygamberin mezhebine dayanan, sahabe ve tabiûnun eserlerini koruyan, akıl, görüş ve reye müracaat etmeyen, böylelikle dinin asıllarını muhafaza etmeye çalışan” kimseler için kullanılmıştır. Ashabu'l-hadis ise ehlü'l-hadis anlamında kaynaklarda yer almıştır.³

Selefin yolu/metodu olarak adlandırılan yöneliş biçimi bizzat selefte ait dinî anlama biçimi değil de “sonradan gelenlerin onlara nispetle oluşturdukları bir tavır, esere, rivayete dayalı bir din anlayışı olduğu için,” İşcan'a göre bu yöneliş en iyi ifade eden kavram, selefte nispeti anlam olarak içinde barındıran “selefiye” kavramıdır.⁴

Biz bu çalışmamızı modern dönem sefilik kavramı ve bu anlayış ile değil; selef kavramının tarihçesi içerisinde önemli bir yere sahip olan Gazzâlî'nin (505/1111) selef tanımı ile sınırlandırıyoruz. Bu çalışmanın ileriki aşamalarında daha geniş olarak ele alınacağı üzere Gazzâlî'nin selef tanımı ile sınırlandırılan alan içerisinde yer alan sahabe ve tabiûn neslinin haberî sıfatlar hakkındaki tutumlarını incelemeye çalışacağız. Gazzâlî'nin selef olarak nitelendirdiği sahabe ve tabiûnun haberî sıfatlarla ilgili olarak takındığı tavrın, onlardan nakledilen görüşlerden ulaşılabildiklerimiz çerçevesinde, Gazzâlî'nin öngördüğü/takdim ettiği şekliyle yorumdan sakınma şeklinde olup olmadığını ortaya koyma gayreti içinde olacağız. Anılan sebeplerden dolayı araştırmamız Gazzâlî'nin net bir selef tanımı ortaya koyduğu *İlcâmu'l-Avâm 'an 'İlmi'l-Kelâm* adlı eserindeki⁵ tanımı ve bu tanım çerçevesinde ortaya koyduğu görüşleri ile sınırlı olacaktır.

¹ İbn Manzûr (711 h.), *Lisânu'l-Arab*, (I-LV), Dâru'l-Me'ârif, Kahire ts., XXIII, 2068 vd., “slf” md.

² Özervarlı, M. Sait, “Selefiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVI, 399-402, İstanbul 2009, XXXVI, 399.

³ Selef hakkında kullanılan kavramların tarihçesi, kullanıldığı kaynaklar ve geçirdikleri aşamalar bu çalışmanın alanına dahil olmadığından konu ile ilgili müstakil bir çalışma ve ayrıntılı bilgi için bkz. İşcan, Mehmet Zeki, *Selefilik İslami Köktencilüğün Tarihi Temelleri*, Kitap Yay., İstanbul 2006, s. 17 vd; Krş. Özervarlı, “Selefiyye”, *DİA*, XXXVI, 399; Baktır, Mehmet, “Mütekaddimun Selefiyye ve Metod Anlayışı”, *Cumhuriyet Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. VIII / 2, ss. 25-48, Sivas 2004, s. 25-28.

⁴ Selefiye kavramı, içeriği, modern dönemde anlaşılabilir biçimi ve temsilcileri hakkında geniş analiz için bkz. İşcan, *Selefilik*, s. 28 vd.; Özervarlı, “Selefiyye”, *DİA*, XXXVI, 401-402. Krş. Mustafa Hilmî, *es-Selefiyye Beyne 'Akâidetü'l-İslâmiyye ve'l-Felsefeti'l-Ğarbiyye*, Dâru'd-Da've, İskenderiye 1411/1991; Abdulumun'im el-Hafenî, *Mevsû'atu'l-Fırak ve'l-Cemâ'ât ve'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye*, Dâru'r-Reşâd, Kâhire 1413/1993, s. 245-247; Amr Abdulumun'im Selîm, *el-Menhecû's-Selefiyyu 'inde's-Şeyh Nâsiri'd-Dîn el-Elbânî*, yy. ty., s. 9-34.

⁵ Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (505/1111), “İlcâmu'l-Avâm 'an 'İlmi'l-Kelâm,” *Mecmû'atu Resâilü'l-İmâm el-Gazzâlî*, thk. İbrâhîm Emîn Muhammed, el-Mektebetu't-Tevfikîyye, ts. yy., ss. 319-355. (Araştırmamıza konu olan bu eserin Gazzâlî'nin *er-Resâil*'i içerisindeki baskısını kul-

Sahabe ve tabiûn neslinin haberî sıfatlarla ilgili görüşlerinin tespitinde ise Gazzâlî'nin ifadelerindeki verilerle sınırlı kalınmayıp araştırmamıza konu olan haberî sıfatların yer aldığı ayetlerin tefsirlerine dair sahabe ve tabiûn görüşleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Haberî sıfatların yorumları ile ilgili olarak yer verilen görüşlerde ise, hadislerden ziyade ayetlerde yer alan haberî sıfatlar ve bunların yorumları konu edilecektir.

I. GAZZÂLÎ'NİN SELEF TANIMI

Selefi ifade etmek üzere tarihte kullanılan kavramlara giriş kısmında kısaca temas etmiştik. Gazzâlî, haberî sıfatlar dediğimiz, ayetler ve rivayetler vasıtasıyla bize ulaşan Allah'a ait bir takım sıfatlar ile ilgili halkın takınması gerektiğini düşündüğü tavrın selefin tavrı olduğunu belirttiği ve bunu geniş bir şekilde izah ettiği eseri *İlcâmu'l-'Avâm*'da "selef mezhebini (yolu/yöntemi)" "sahabe ve tabiûnun mezhebi" olarak nitelendirmektedir. Bu ifadeden anlaşılacağı üzere Gazzâlî'ye göre "selef" demek "sahabe ve tabiûn" demektir ve bu nesillerin haberî sıfatlarla ilgili tutumu da "takdis, tasdik, aczi itiraf (kabullenmek), soru sormamak, imsak (yorum yapmamak), keff (bu tür meseleleri düşünmemek), marifet ehline teslim (güvenmek)" olmak üzere yedi maddeden müteşekkildir.⁶

Gazzâlî'nin selef anlayışını daha iyi kavrayabilmek için yukarıda sayılan maddelerin kısaca açıklanması gerekmektedir.

a. Takdis: Gazzâlî'ye göre takdis kısaca, cisim ve benzeri herhangi bir şekilde algılanmasından Allah Teâlâ'yı tenzih etmek/uzak tutmaktır. Allah Teâlâ hakkında "yed,"⁷ "nüzü'l,"⁸ "fevg"⁹ ve benzeri kavramların kullanılmasını örnek veren Gazzâlî; bu kavramların mahiyeti hakkında yorum yapıldığında ortaya çıkan durumları işaret ederek ilgili yorumlama faaliyetinin gereksiz ve hatta itikadî açıdan problemlili olduğu kanaatindedir. Bu tür kavramların anlamını ve yorumlarını bilmek kişinin üzerine terettüp eden bir yükümlülük olmadığı gibi ona göre asıl yükümlülük bu gibi konulara dalmamaktır.¹⁰

b. Tasdik: Allah'tan ve Hz. Peygamberden gelen her bir şeyi söylendiği şekliyle tasdik etmek/kabul etmek. Gazzâlî'ye göre Allah kendisini nasıl vasıflandırmış ise, Hz. Peygamber Allah hakkında her ne ifade kullanmış ise bunlara kullanıldığı şekilleri üzere iman etmek ve aynen kabul etmektir. "İstiva"¹¹ kelimesini örnek veren Gazzâlî, bu kavramın ne anlama geldiğini kavramadan önce tasdikini gerekli olduğuna vurgu yapmaktadır. Ona göre kavramın mahiyetini anlamak istediği-

→

lanmış olmakla beraber ayrı basımları mevcut olması ve eser müstakil olarak tanınması hasebiyle dipnotlarda italik olarak belirtilecektir.) Eserin müstakil baskısı için bkz. Aynı müellif, *İlcâmu'l-'Avâm 'an 'İlmi'l-Kelâm (2)*, thk. Muhammed el-Mu'tesim Billâh el-Bağdâdî, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1406/1985.

⁶ Gazzâlî, *İlcâmu'l-'Avâm*, s. 319-320. İzmirli İsmail Hakkı da selefi tanımlarken birebir Gazzâlî ile aynı maddeleri saymaktadır. Bkz. *Yeni İlm-i Kelâm*, Umran Yay., Ankara 1981, s. 61 vd.

⁷ Fetih 48/10; Hadîd 57/29.

⁸ Muslim, Ebû'l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (261 h.), *Sahîhu Muslim*, I-V, thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut 1412/1991, Salâtu'l-Musâfirîn, 168-172.

⁹ En'âm 6/18; Nahl 16/50.

¹⁰ Gazzâlî, *İlcâmu'l-'Avâm*, s. 320-321.

¹¹ Taha 20/5; Ra'd 13/2; Bakara 2/29.

mizde ise “*ilimde rüsum sahibi (belli bir aşama kaydetmiş) olanlara*”¹² sormak gerekmektedir. Bazı konular hakkında sorgulamamak ise ona göre daha iyidir,¹³ eğer sorulacaksa da ehlinden¹⁴ bu bilgileri almak gerekmektedir. Bu noktada Gazzâlî, İmam Malik’in (179/795) görüşüne müracaat eder ve onun istiva hakkındaki meşhur “*İstivâ malumdur (bellidir), keyfiyeti bilinmemektedir, (bu şekilde) inanmak gerekmektedir.*” sözüne yer verir.¹⁵

c.Aczi itiraf/kabullenmek: İlgili hususlarda kastedilenlerin gerçekliğini anlamının insanın güç ve takatinin/kapasitesinin üzerinde olduğu bilinci ile kişinin aczini kabullenmesi. Gazzâlî’ye göre haberî sıfatlar konusunda kim ne şekilde anlam verirse versin, ilgili kavramların içeriği hakkında kesin bir mahiyet analizi olmayacağından dolayı kişinin aczini itiraf ederek sorgulamadan vazgeçmesi, bu konudaki aczini kabul etmesi gerekmektedir.¹⁶

d.Soru sormamak: İlgili hususlarda soru sormamak, bu konulara dalmamak, soru sormanın bidat olduğunu bilmek ve bu konulara daldığında farkına varmadan küfre düşebileceği endişesini duymak. Gazzâlî bu noktada, Hz. Peygamber’in “*önceki milletlerin çok soru sormaları sebebiyle helak oldukları*”¹⁷ yönündeki hadislerini delil olarak öne sürerek bu konu hakkında da fazla soru sormanın ilgili kavramların mahiyeti hakkında bilgi elde etmemizi sağlamayacağından dolayı, zihnin bulanması dışında herhangi bir faydasının olmayacağını belirtir.¹⁸

e.İmsak: Yorum yapmamak. Gazzâlî’nin “tefsir” terimi ile ifadelendirdiği üzere ilgili lafızları diğer dillere aktarmamak, yorum (te’vil) yapmamak, lafızlarda artırma (diğer türevlerini de Allah için kullanma), eksiltme, ayrıştırma veya (başka kavramlarla) birleştirme gibi herhangi bir tasarrufta bulunmamak. Gazzâlî haberî sıfatları ifade eden kavramların yorumlarına başvurulmaması yanında başka dillere tercümesini de hoş karşılamamaktadır. Ona göre bir kavramın vazedildiği dilde birden fazla anlamı vardır. Tercüme esnasında bu anlamlardan sadece bir tanesi diğer bir dile aktarılabilmektedir. Bu da kavramın diğer dile bir bütün olarak aktarılamadığı anlamına gelmektedir. Bilgi sahibi olmadığımız¹⁹ bir varlık alanı hakkında yapılan yorumların sıhhatini de tartışan Gazzâlî, bu yorumların da tam anlamıyla gerçekliğinin olamayacağını savunmaktadır.²⁰

f.Keff: Kişinin bu lafızlarla ilgili düşüncelerden iç dünyasını arındırması. Bu konuları dil ile gündeme getirmeme yanında kişinin iç dünyasını da bu gibi sorulardan arındırması gerektiği kanaatinde olan Gazzâlî bunu gerçekleştirebilmenin metodu olarak da başka şeylerle meşgul olunmasını göstermektedir. İbadetle meşguliyet, Kur’ân okumak, salavât getirmek gibi dinî faaliyetler yanında; dünyevî

¹² Al-i İmrân 3/7.

¹³ Maide 5/101.

¹⁴ Nahl 16/43.

¹⁵ Gazzâlî, *İlcâmu'l-'Avâm*, s. 322-323.

¹⁶ Gazzâlî, *İlcâmu'l-'Avâm*, s. 323-324.

¹⁷ Ahmed b. Hanbel, Ebû ‘Abdillâh eş-Şeybânî (164-241 h.), *el-Musned*, I-VI, Muessesetu Kurtuba, Mısır ts., II, 482, nu. 10260.

¹⁸ Gazzâlî, *İlcâmu'l-'Avâm*, s. 324.

¹⁹ İsrâ 17/36.

²⁰ Gazzâlî, *İlcâmu'l-'Avâm*, s. 324-333.

meslekler, sanatsal faaliyetler ile çeşitli zanaatlarla da meşguliyeti önermektedir. Hatta ona göre, eğer kişi zihnini bu tür sorulardan arındıramıyor ise oyun ve eğlence türü faaliyetler ile dahi ilgilenebilir. Çünkü ona göre bu gibi faaliyetler, haberî sıfatlar hakkında yapılacak sorgulamada kişinin kendisini, imanî olarak en kötü nokta olan şirke kadar götürebilecek olan zihnî faaliyetten, dinen daha fazla zararlı değildir. Kaldı ki Allah şirk dışındaki her türlü günahı bağışlayabilir.²¹ Gazzâlî, Allah hakkında kullanılan kavramların mahiyeti hakkında akıl yürütmek yerine, O'nun varlığı ve birliğine işaret eden deliller hakkında akıl yürütmenin²² gereğine işaret etmektedir.²³

g.Marifet ehline teslim: Konunun uzmanı kimselerin bu hususlar ile ilgili görüşlerine itimat etmek. Bu noktada Gazzâlî; Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekr (13/634) olmak üzere sahabenin önde gelenleri ile evliya ve vukufu sabit âlimlerin bu sıfatlarla ilgili sahip oldukları bilgilerin, diğer şahısların kapasitelerinin yetersizliği sebebiyle onlara aktarılmadığı kanaatindedir.²⁴

Konu ile ilgili araştırmalara göre, "selefin düşünceyi yasaklamasının temeli iki şeye dayanır. Birincisi aşkın varlıkların insani bilgi yollarıyla bilinemeyeceği, diğeri ise düşüncenin yapısının insan kaynaklı olması ve bu kaynaktan kopamamasıdır."²⁵

Kaynaklarda "sahabe ve tabiûn mezhebi" olarak tanımlanan bir selef metodundan söz etmek oldukça zordur. Selef mezhebi olarak adlandırılan bu anlamdaki sistematik bir ekolden; ortak bir görüş, anlayış ve zihniyetten de söz edilemeyeceğine göre Gazzâlî'nin bu şekilde bir tanımlamaya gitmesi tartışmaya açıktır. *İlcâmu'l-'Avâm*'ı tahkik eden Muhammed el-Bağdâdî de bu hususu tartışmış, halef ve selefî sınırlamada kıstasın ne olduğu, sınırların nerede başlayıp nerede bitmesi gerektiği hususunun yoruma açık olduğunu vurgulamıştır.²⁶ Ona göre selefin şerî delillerden birisi olmadığı açıktır.²⁷ Ayrıca anılan muhakkik tarafından şu sorular da gündeme getirilmektedir. Gazzâlî tarafından sayılan, selefin avam-ı nâs için benimsenmesini gerekli gördüğü hususları selef benimsemiş midir? Ayrıca yukarıda sayılan maddeler, umum-husus sahabenin hepsine şamil midir? Bu konu irdelendiğinde Gazzâlî'nin selef anlayışı ile onların anlayışı arasındaki fark da ortaya çıkmaktadır.²⁸ Bütün bunlara ilaveten sahabenin sükûtunun anlamı "nas yoktur" anlamında mıdır, yoksa "yorum yoktur" mu denilmek istenmektedir? Sahabenin her biri aynı tutumu sergilemekte midir, yoksa onlar içerisinde konu/yorum ile ilgilenenler olduğu gibi ilgilenmeyenler de var da tanımda onlar mı kastedilmektedir.²⁹ Bu gibi hususların araştırmamız sonunda ulaşılabilecek neticeler olarak ortaya

²¹ Nisa 4/116.

²² Yunus 10/31; Kaf 50/6-10; Abese 80/24-31; Nebe' 78/6-16 ayetler gibi.

²³ Gazzâlî, *İlcâmu'l-'Avâm*, s. 333-336.

²⁴ Gazzâlî, *İlcâmu'l-'Avâm*, s. 336-337.

²⁵ Baktır, "Müttekaddimun Selefîyye ve Metod Anlayışı," s. 36.

²⁶ Gazzâlî, *İlcâmu'l-'Avâm* (2), s. 41.

²⁷ Gazzâlî, *İlcâmu'l-'Avâm* (2), s. 42.

²⁸ Gazzâlî, *İlcâmu'l-'Avâm* (2), s. 44.

²⁹ Gazzâlî, *İlcâmu'l-'Avâm* (2), s. 53 dpn. 1.

çıkacağına ümit etmekteyiz. Burada selevin haberî sıfatlar konusunda sergilediği tutumu bizzat kendi yorumlarından görmek ve değerlendirmekte fayda vardır.

II. SELEFİN HABERİ SIFATLARI YORUMU

Haberî sıfatlar, nasslarda zikredilen ve sahih haberlerde de sabit olan Allah Teâlâ'nın zat ve fiillerine ait sıfatlardır. Bunlardan yalnız Kur'ân'da yer alanlar olduğu gibi, hem Kur'ân hem de sahih rivayetlerde yer alanlar ile sadece rivayetlerde zikredilenler de bulunmaktadır.³⁰ Bu sıfatlar, "varlıkları ancak nassların haber vermesiyle bilinebilen sıfatlardır. Bunlar, zahirî (dış) anlamları Cenâb-ı Hak hakkında kullanıldığında benzerlik (mümâselet ve müşâbehet) çağrıştıran sıfatlardır."³¹ Kalam kaynaklarının tasnifine göre "ayn,³² vech,³³ yed³⁴" gibi sıfatlara sıfât-ı zât; "nüzûl,³⁵ istivâ,³⁶ mecî'³⁷" gibi sıfatlara da sıfât-ı ef'âl denilmektedir.³⁸ Allah Teâlâ'yı insanlara anlatırken kullanılan bu gibi sıfatların ne anlama geldiği hususunda ayet ve hadislerde herhangi bir veriye sahip değiliz. Böyle olmakla beraber bazı âlimler, aklî muhakemeye önem verip bu lafızları te'vil etmeye çalışmışlardır.³⁹ Bir kısım âlimler de bu sıfatlar hakkında bize ulaşan ilahî kaynaklı herhangi bir bilgi olmaması sebebiyle te'vil etmenin gereksiz olduğunu ifade etmişlerdir. Bu görüşte olanlara genel anlamda selefiye denilmiştir.⁴⁰ Seleviyenin tanımına ilişkin görüşlere yukarıda yer vermiştik. Burada yapmak istediğimiz, ayetlerde yer alan haberî sıfatlar hakkında Gazzâlî'nin selev tanımında ifadesini bulan "sahabe ve tabiûnun" görüşlerine yer vermektir.⁴¹ Bu görüşlerin selevin metodu olarak sunulan ve yukarıda ayrıntısıyla temas edilen hususlar ile ne derece örtüştüğü, ayetlerde yer alan haberî sıfatlardan bazılarının yorumları çerçevesinde incelenecektir.

³⁰ İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, s. 298; Demirci, Muhsin, *Kur'an'ın Müteşabihleri Üzerine*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 159. Haberî Sıfatlara "müteşâbih sıfatlar" da denilmektedir. Konu ile ilgili müstakil bir çalışma olarak bkz. Erkit, Turan, *Sahabe ve Tabiîn Döneminde Müteşâbih Sıfatların Yorumu Meselesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ç. Ü. Sos. Bil. Enst., Adana 2009, s. 34 vd.

³¹ Ömer Aydın, "Haberî Sıfatları Anlama Yolları," *İstanbul Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, ss. 133- 158, İstanbul 1999, s. 133.

³² Tâhâ 20/39 gibi.

³³ Bakara 2/111 gibi.

³⁴ Fetih 48/10 gibi.

³⁵ Muslim, *Salâtü'l-Musâfirîn*, 168-172 gibi.

³⁶ Tâhâ 20/5 gibi.

³⁷ Fecr 89/22 gibi.

³⁸ İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, s. 298 ve devamı. Ayrıca bkz. Emrullah Yüksel, *Sistematik Kelâm*, İz Yay., İstanbul 2005, s. 55 ve devamı.

³⁹ Demirci, *Kur'an'ın Müteşabihleri Üzerine*, s. 159. Kalam tarihi içerisinde sıfat probleminin ortaya çıkışı ve gelişmesinde haberî sıfatların etkisi ile ilgili olarak bkz. Nail Karagöz, *Kelâm Ekollerinin Allah Tasavvurunda İnsan Unsuru*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ç. Ü. Sos. Bil. Enst., Adana 2004, s. 75 ve devamı.

⁴⁰ İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, s. 61 vd.

⁴¹ Bazı mezheplerin görüşlerinin haberî sıfatlar eksensiz olduğu ve kendilerine has yorumlarının da bulunduğu bilinmektedir. (Örnek olarak bkz. Ramazan Altıntaş, "Haşviyye'nin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri," *Cumhuriyet Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 3, sy. 1, ss. 57-100, Sivas 1999, s. 30 ve devamı.) Biz bu çalışmada, Gazzâlî'nin tanımını temel almamız sebebiyle bu tanımda ifadesini bulan "sahabe ve tabiûn" neslinin yorumlarını ele alacağız.

İstivâ (استَوَى): İstivâ⁴² kelimesi “ ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ ” ayetinde⁴³ olduğu gibi Kur'ân'da diğer bazı ayetlerde de yer almaktadır.⁴⁴ Mâlik b. Enes'in (179/795) “*istivâ*” hakkında soru soran bir şahsı bunun mahiyetinin bilinemeyeceğinden dolayı azarladığı kaynaklarda nakledilmektedir.⁴⁵ Bununla beraber yukarıda metni verilen Bakara 2/29. ayette yer alan “*istivâ*” hakkında “semaya yükseldi” yorumunda bulunanlar hiç de azımsanacak sayıda değildir. Rabî' b. Enes (140/757) başta olmak üzere⁴⁶ Ebû'l-Âliye ve Hasan-ı Basrî'den (110/728) bizzat istivanın “irtifâ”⁴⁷ olduğuna dair yorum içeren rivayetler mevcuttur.⁴⁷ Ayetle ilgili diğer yorumlar İbn Abbâs (68/687),⁴⁸ İbn Mes'ûd (32/652), Mucâhid (103/721),⁴⁹ Mukâtil (150/767)⁵⁰ Katâde (118/644),⁵¹ İkrime (105/723)⁵² ve Suddî'den (127/745)⁵³ nakledilmektedir.

İtyân (اتيان): Bu kavram “ أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ ” ayetinde⁵⁴ olduğu gibi Kur'ân'da fiil kalıbında yer almaktadır.⁵⁵ İtyân; Bakara 2/210 ayette, Mesrûk-İbn Mes'ûd tariki ile Hz. Peygamber'e izafe edilen bir rivayette “Allah Teâlâ'nın kıyamet günü bulutlar arasından Arş'tan Kürsî'ye inmesi (nüzü'l)” olarak tefsir edilmiştir.⁵⁶ Abdullah b. Amr “Allah'ın inmesi/hubût” olarak tefsir ederken;⁵⁷ Ebû'l-Âliye “Allah dilediği

⁴² Tartışmalar bu kavramların te'vil edilmesi üzerinde cereyan ettiği ve Gazzâlî'nin görüşleri arasında bu kavramların başka bir dilde tercümelerinin dahi yapılmamasının gereğine yer vermesi hasebiyle biz, bu çalışma boyunca haberî sıfatları ihtiva eden kavramların bizzat kendilerini kullanacağız.

⁴³ Bakara 2/29; Fussilet 41/11.

⁴⁴ Bkz. A'raf 7/54; Yunus 10/3; Ra'd 13/2; Tâhâ 20/5; Furkan 25/59; Secde 32/4; Hadid 57/4.

⁴⁵ Örnek olarak bkz. İbn Atıyye, Kâdî Ebû Muhammed Abdulhakk b. Çâlib b. Atıyye el-Endelûsî (546 h.), *el-Muharraru'l-Veçiz fi Tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz*, I-VI, thk. Abdusselâm Abduşşâfi Muhammed, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1422/2001, IV, 37.

⁴⁶ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân (Tefsîru't-Taberî)*, I-XXVI, thk. 'Abdullâh b. 'Abdu'l-Muhsin et-Turkî, Dâru Hicr, 1422/2001, I, 456.

⁴⁷ İbn Ebî Hâtim, Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî (327 h.), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm Musnedden 'an Rasûlillâhi ve's-Sahâbeti ve't-Tâbiîn*, (I-X), thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib, Riyâd 1417/1997, I, 75; (Yunus 10/3. ayet hk.) İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, VI, 1925.

⁴⁸ *Tefsîru İbn Abbâs el-Musemmâ Sahîfetu 'Ali b. Ebî Talha*, Darû'l-Fikr, Beyrut 1411/1991, s. 81; Taberî, *Câmi'*, I, 464.

⁴⁹ Taberî, *Câmi'*, I, 463; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I,74; İbn Kesîr, 'İmâduddîn Ebû'l-Fidâ' İsmâil ed-Dimeşki (774 h.), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I-XV, thk. Heyet, Muessesetu Kurtuba, Kahire 1421/2000, I, 334.

⁵⁰ *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân*, I-V, thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1423/2002, I, 96; II, 226 gibi. Mukâtil b. Suleymân'ın haberî sıfatlarla ilgili görüşleri hakkında müstakil bir araştırma yapan İbrahim Çelik çalışmasını, Mukâtil'in bu husustaki konumunu özetleyen şu cümlelerle sonlandırır: “...inkâra ve teşbihe sâpmadan ilâhî sıfatları te'vil fikrini ilk defa ortaya atan birisidir, fakat zaman çok erken olduğu için, yeteri kadar netlik sağlanamamıştır.” Çelik, İbrahim, “Kur'an'da Haberî Sıfatlar ve Mukatil b. Süleyman'a İsnad Edilen Teşbih Fikri-I,” *Uludağ Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, c. 2, yıl 2, ss. 151-159, Bursa 1987, s. 159. Bu yorum, Gazzâlî'nin selef tanımına dâhil olan tabiûn nesli arasında yer alan Mukâtil'in “te'vil fikrini ilk ortaya atan” olarak nitelendirilmesi açısından önemli ve araştırmamız sonunda ulaşmayı düşündüğümüz tezi destekler niteliktedir.

⁵¹ (Yunus 10/3) İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, VI, 1925.

⁵² (A'raf 7/54) İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, V, 1497.

⁵³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 333. Suddî'nin görüşü olarak nakledilen rivayet için bkz. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I, 74.

⁵⁴ Bakara 2/210.

⁵⁵ İtyân için bkz. Nahl 16/1, 26; Enbiyâ 21/44; En'am 6/158; Ra'd 13/41; En'am 6/158; Aynı anlama gelen mec' (câe kökenli fiiller) içeren ayetler için bkz. Fecr 89/22; Hûd 11/76; Mü'min 40/78; Hadid 57/14.

⁵⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 275.

⁵⁷ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, II, 372.

şekilde gelir.” demiştir.⁵⁸ Ubeyy b. Ka‘b’dan (32/652) nakledilen bir kıraat da “Bulutların arasından melekler gelir, Allah da dilediği şekilde gelir.” şeklinde anlamaya uygundur.⁵⁹ Rabi‘ “dilediği şekilde gelir” ifadesini kullanırken;⁶⁰ Katâde’den gelen bir görüşe göre -ki Taberî’ye göre sahabe ve tabiûnden de bu görüşte olanlar vardır- ayette geleceği bildirilen “ölüm meleğidir.”⁶¹ Aynı ayet hakkında İbn Abbâs’tan, “Allah’ın bulutlar arasında geleceğine” dair yorumlar⁶² ile Mukâtil’in ayeti yorumlaması,⁶³ Nahl 16/26 ayetteki “*ityan*”ı Katâde’nin “Allah’ın emrinin gelmesi” olarak yorumu⁶⁴ da bulunmaktadır.

İstihyâ (يَسْتَحْيِي): Allah hakkında “hayâ etmek” anlamında kullanılan bu kelime “*إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي*”⁶⁵ ve “*وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي*”⁶⁶ ayetlerinde yer almaktadır. Bakara 2/26. ayet ile ilgili olarak Katâde ve Suddî’den gelen İbn Mes’ûd ve İbn Abbas’a dayanan nakillere göre müşriklere cevap olarak “*Allah sıvrisineği örnek vermektan hayâ etmez.*” ayeti nazil olmuştur.⁶⁷ Suddî’ye göre ayette yer alan “*lâ yestahyî*” ifadesi “korkmaz, çekinmez” demektir.⁶⁸ Katâde ise yorum olarak “hakkı söylemekten çekinmez,”⁶⁹ demektedir.

İstihzâ (يَسْتَهْزِئُ): Bu kelime Allah hakkında ayette “*اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ*”⁷⁰ şeklinde yer almaktadır. Ayette yer alan “*istihzâ*” Dahhâk (105/723) vasıtasıyla İbn Abbâs’tan gelen bir rivayette “kınamak”⁷¹ olarak tefsir edilmiştir.

Ayn (عَيْن): Bu kavram “*وَلْتَصْنَعْ عَلَيَّ عَيْنِي*”⁷² ayetinde olduğu gibi Allah’a nispet edilerek kullanılmaktadır.⁷³ İbn Abbâs’tan ve Katâde’den gelen rivayetlere göre Hud 11/37. ayetteki “*a’yun*” “Allah’ın aynı”dır, yani tenzihçi bir yaklaşımla ve tevil edilmeyerek yorumsuz geçilmiştir.⁷⁴ Sufyân (161/778) Kamer 54/14 ayetindeki “*tecrî bi a’yuninâ*” ifadesini “bi emrinâ” şeklinde tefsir etmiştir.⁷⁵

Vech (وَجْه): Vech kavramı Allah’a nispet edilerek “*فَنَّمَّ وَجْهَ اللَّهِ*”⁷⁶ ayetinde olduğu gibi Kur’ân’da pek çok defa yer verilmiştir.⁷⁷ Bakara 2/115. ayetin tefsiri ile ilgili olarak İkrime vasıtasıyla İbn Abbâs’tan gelen bir rivayette “*Allah’ın vechi,*”

⁵⁸ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, II, 373; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 276.

⁵⁹ Taberî, *Câmi’*, III, 605.

⁶⁰ Taberî, *Câmi’*, III, 609.

⁶¹ Taberî, *Câmi’*, III, 610. Yine Katâde’den “bu hadisenin kıyamet günü olacağı” yönünde rivayet de mevcuttur. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, II, 372.

⁶² İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, II, 372; Ayrıca bkz. Taberî, *Câmi’*, III, 610.

⁶³ *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, I, 180.

⁶⁴ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, VII, 2282.

⁶⁵ Bakara 2/26.

⁶⁶ Ahzab 33/53.

⁶⁷ Taberî, *Câmi’*, I, 423, 425; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I, 68-69; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 324.

⁶⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 325.

⁶⁹ Taberî, *Câmi’*, I, 424.

⁷⁰ Bakara 2/15.

⁷¹ Taberî, *Câmi’*, I, 317; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I, 48; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 293.

⁷² Tâhâ 20/39.

⁷³ Hud 11/37; Mü’min 23/27; Tur 52/48; Kamer 54/14 ayetlerde çoğul hali “a’yun” kullanılmıştır.

⁷⁴ Taberî, *Câmi’*, XII, 392.

⁷⁵ Taberî, *Câmi’*, XXII, 126.

⁷⁶ Bakara 2/115.

⁷⁷ Bu ayetlerde “vech” kelimesi bizzat Allah ismine, Rab ismine veya zamire izafe edilerek kullanılmıştır. Bakara 2/272; Rum 30/38; En’am 6/52; Kehf 18/28; Ra’d 13/22; Kasas 28/88; Rahman 55/27; Leyl 92/20.

"Allah'ın kıblesi" olarak tefsir edilmiştir.⁷⁸ Mücahit'ten (103/721) de aynı yönde rivayetler vardır.⁷⁹ Hasan-ı Basrî'den "vech" kelimesini yorumlamaksızın Bakara 2/272. ayeti tefsir ettiğine dair rivayetlere rastlıyoruz.⁸⁰

Yed (يَد): Yed kavramı da Kur'ân'da "قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ"⁸¹ ayetinde olduğu gibi müfret, tensiye ve cemî olarak yer almaktadır.⁸² Maide 5/64 ayetteki "yedullâhi mağlûle" ibaresinde asli anlamda yed/el kastedilmediğini belirten İbn Abbâs bu ifadeyi "cimri" manasında tefsir etmiştir. İkrime ve Dahhâk'tan da benzer rivayetler vardır.⁸³

Nur (نُور): "اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ" ayetinde "nûr" kelimesi Allah için kullanılmıştır.⁸⁴ İbn Abbâs, ayette yer alan "nur" kavramının Allah'a nispet edilmesi hususunda tenzihçi bir yaklaşım sergilerken; Allah'ın "nur" olarak nitelendirilmekten münezzehe olduğunu kasıtlı ayetteki ibareyi "hâdî/yol gösteren" olarak yorumlamakta ve ayeti "Gökteki ve yerdekilere hidayet eden/yol gösterendir." şeklinde anlamaktadır.⁸⁵ Yine Mücâhid vasıtasıyla İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette nur, "Yıldızlar, güneş, ay gibi göklerde ve yerdeki her türlü işi idare etmesi" olarak tefsir edilmektedir.⁸⁶ İbn Mes'ûd'dan gelen bir rivayet de şu şekildedir: "Rabbinizin katında gece ve gündüz yoktur. O'nun Vechi'nden kaynaklanan Arşı'nın nuru vardır."⁸⁷ Enes b. Malik'e (93/711) göre ise "Allah'ın nuru" hidayetidir.⁸⁸

Suddî, Allah'ı "nur" olarak anlamak yerine "O'nun nuru gökleri ve yeri aydınlatmaktadır." izahı ile O'na ait bir vasıf olarak anlamaktadır.⁸⁹ Ayrıca Dahhâk ve Suddî'ye göre "göklere ve yer Allah'ın nuruyla aydınlanmaktadır."⁹⁰ İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayette "O'nun nuru Allah'a inanmış bir kimsenin nuru gibidir." yorumu yapılmaktadır.⁹¹ Ubeyy b. Ka'b'dan nakledilen rivayette nur, "Kalbinde iman ve Kur'ân olan mümindir/mümindeki nurdur ki, Allah katında da bir benzeri mevcuttur"⁹² yorumu yapılmıştır.⁹³

Ayette yer alan "meselu nûrihi" ifadesinin anlamına dair çeşitli yorumlar yapılmıştır. Sa'îd b. Cubeyr (95/714) ve Ka'bu'l-Ahbâr (35/655) "Hz. Peygamber" şeklinde tefsir ederken; İbn 'Abbâs, İkrime, Sa'îd b. Cubeyr ve Dahhâk "müminler"

⁷⁸ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, I, 212; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 29.

⁷⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 29.

⁸⁰ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, II, 539.

⁸¹ Al-i İmran 3/73.

⁸² Maide 5/64; Fetih 48/10; Hadid 57/29; Sâd 38/75; Yâsîn 36/71; Hadislerde de benzer kullanımlar için bkz. Muslim, İmân, 322, 327 gibi.

⁸³ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IV, 1167.

⁸⁴ Nur 24/35. Hadislerdeki kullanımına örnek olmak üzere bkz. Ahmed, *Musned*, I, 298, 308, 358.

⁸⁵ *Tefsîru İbn Abbâs*, s. 375; Taberî, *Câmi'*, VII, 296; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, VIII, 2593; İbn Kesîr, *Tefsîr*, X, 234.

⁸⁶ Taberî, *Câmi'*, VII, 296; İbn Kesîr, *Tefsîr*, X, 234-235.

⁸⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, X, 235-236.

⁸⁸ Taberî, *Câmi'*, VII, 296; İbn Kesîr, *Tefsîr*, X, 235.

⁸⁹ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, VIII, 2593.

⁹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, X, 235.

⁹¹ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, VIII, 2594.

⁹² Taberî, *Câmi'*, VII, 298; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, VIII, 2593. İbn Kesîr, *Tefsîr*, X, 235.

⁹³ Nûr 24/35. ayetle ilgili Gazzâlî'nin oldukça geniş izahları bulunmaktadır. (Gazzâlî, "Mişkâtü'l-Envâr," *Mecmû'atu Resâilî'l-İmâm el-Gazzâlî*, ss. 286-312.) Burada incelenen sahabe ve tabiûn yorumları olduğu için bu görüşlere değinilmemiştir.

olarak yorumlamışlardır. Zeyd b. Eslem (136/753) ve Hasan-ı Basrî de ifadeden anlaşılmanın “*Kur’ân*” olduğu kanaatindedirler.⁹⁴

Bunlarla beraber Allah Teâlâ’ya nispet edilmeleri hasebiyle haberî sıfatlara dâhil edilen pek çok kavram bulunmaktadır. *Nefs* kavramı da “وَيُحَذِرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ” ayetinde olduğu gibi Allah için kullanılan kavramlardan birisidir.⁹⁵ *Maiyet* kavramı da “وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ” ayetinde olduğu gibi Allah Teâlâ hakkında kullanılması hasebiyle haberî sıfatlar arasında zikredilmektedir.⁹⁶ *Mekr* tabiri de Kur’ân’da “وَمَكْرُوا وَمَكْرٌ” ayetinde olduğu gibi Allah hakkında kullanılmıştır.⁹⁷ Allah Teâlâ için “*fevle*” ibaresi de “وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ” ayetinde olduğu gibi Kur’ân’da kullanılan kavramlardandır.⁹⁸ Bunlar yanında Allah Teâlâ hakkında kullanılan “*kavl*,”⁹⁹ *teklîm*,¹⁰⁰ *sem’i basar*¹⁰¹ gibi ifadelerde yer alan lafızlar da haberî sıfatlar arasında sayılmıştır. Her birisinin incelenmesi ve haklarında serdedilen görüşlere yer verilmesi bu araştırmanın boyutlarını aşacağından dolayı biz burada birkaç örnek sıfat ve bu sıfatları barındıran ayetlerden bir veya birkaçına ait yorumlara yer vermekle yetindik.¹⁰²

DEĞERLENDİRME

Bu araştırma, Gazzâlî’nin *İlcâmu’l-’Avâm ‘an ‘İlmi’l-Kelâm* adlı eserindeki selef tanımında ifadesini bulan selef yolundan kastın “sahabe ve tabiûnun yolu/yöntemi” olduğuna dair yargının pratik verilerden/yorumlardan hareketle değerlendirilmesinden ibarettir. Gazzâlî’nin selef tanımındaki “sahabe ve tabiûn neslinin” haberî sıfatlar hakkındaki tutumları ile tanımın açılımında Gazzâlî’nin ortaya koyduğu esaslara -ki bu esaslar yorumdan sakınmaya dayanmaktadır- ilk iki neslin de riayet edip etmedikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Gazzâlî’nin “takdis, tasdik, aczi itiraf/kabullenmek, soru sormamak, imsak (yorum yapmamak), keff (bu tür meseleleri düşünmemek), marifet ehline teslim (güvenmek)” şeklinde ortaya koyduğu bu esaslar kitabının isminden de anlaşılacağı üzere; halkın inancını tehlikelerden korumayı ve onları seviyelerini aşacak tartışmalardan uzak tutarak zihinlerinin karışmasını önlemeyi amaçlamaktadır. Halkın gereksiz polemiklere girmesini önleyici bu tedbirler düşünen zihinler için yorumlanmadığı zamanlarda teşbih ve teccimi çağrıştırabilecek unsurları barındırmaktadır.¹⁰³

⁹⁴ Geniş bilgi için bkz. Taberî, *Câmi’*, VII, 298-300; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, VIII, 2593-2595.

⁹⁵ Al-i İmran 3/28, 30; En’am 6/12, 54; Tâhâ 20/41.

⁹⁶ Enfal 8/66; Tevbe 9/36, 123; Nahl 16/128; Ankebut 29/69; Tevbe 9/40; Hadîd 57/4.

⁹⁷ Al-i İmran 3/54; A’raf 7/99; Enfal 8/30; Yunus 10/21; Ra’d 13/42; İbrahim 14/46.

⁹⁸ En’am 6/18, 61; Nahl 16/50.

⁹⁹ Bakara 2/30 vb.

¹⁰⁰ A’raf 7/143.

¹⁰¹ Hac 22/75.

¹⁰² Haberî sıfatların yorumlarından hareketle oluşturulan bu bölümde metodik tartışmalara girilmemiştir. Geniş bilgi için bkz. Metin Yurdagür, “Haberî Sıfatları Anlamada Metod,” *Erciyes Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, Kayseri, 1983, ss. 249-264.

¹⁰³ Özervarlı, “Selefiyye”, *DİA*, XXXVI, 401. “Gazzâlî’nin endişesinin inanan insanlara gelecek zarar” olduğu fikrini paylaşan görüşlere örnek olmak üzere ayrıca bkz. Aydın, Mehmet, “Gazzâlî’nin “Kurb” Nazariyesinde ‘Allah’ın Sıfatlarının’ Anlam ve Önemi,” *Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 22, ss. 308-314, Ankara 1978, s. 313.

Gazzâlî'nin tanımında ifadesini bulan sahabe ve tabiûn nesline müracaat ettiğimizde -tanıma uygun hareket etmiş kimselerin varlığını kabul etmekle beraber-tamamıyla onun ifade ettiği gibi bir sükût/yorumsuz bırakma eylemi içerisinde olmadıklarını müşahede etmekteyiz. Özellikle tabiûn nesli, yeni Müslüman olanlarla karşılaşmaları neticesinde ya da dönemin şartlarının ve dinin muhataplarının zihin yapısındaki değişikliklerin tabii bir sonucu olarak ilgili kavramları bir şekilde yorumlama yolunu tercih etmişlerdir. Sahabeden gelen yorumların varlığı, yorumların da özellikle tabiûn nesli ile yakın temasta olan İbn 'Abbâs ve İbn Mes'ûd gibi sahabîlerden gelmesi bu görüşü destekler mahiyettedir.

Konu hakkında değerlendirmelerde bulunan İşcan'a göre Gazzâlî, ilk nesillere bir tür kutsallık atfedilmek suretiyle görüşlerini onların faaliyetleri ile temellendirilmeye çalışmıştır. O'nun selef mezhebini sahabe ve tabiûn yolu olarak göstermesinde "iki taraflı bir seçme, ekleme ve çıkarma yoluyla bilgileri değiştirme" söz konusudur. Gazzâlî bir taraftan ehlü'l-hadis zihniyetini, sahabe ve tabiûn yolu anlamında "selef mezhebi" olarak betimlemek suretiyle meşrulaştırmakta ama diğer taraftan, esaslarını anlatırken de aynı mezhebi, "uç taraflarını törpülemek suretiyle ıslah etmektedir." İşcan da Gazzâlî'nin selef mezhebi olarak ifadelendirdiği nesillerin bu yönelişi ifade etmediği kanaatindedir.¹⁰⁴

Gazzâlî'nin selef mezhebi olarak sahabe ve tabiûn neslini göstermesi tartışmaya açık bir husustur. Selefiye, kendilerini selef uymak ve selefın görüşleri doğrultusunda hareket etmekle bağlı sayanların takındıkları tavır, gittikleri yoldur. Bu anlamda sonraki nesillere nispet edilebilecek bir tavrın¹⁰⁵ ilk dönem nesillere nispeti oldukça sıkıntılıdır. Haddizatında yukarıda da ifade edildiği gibi selefiye kavramı ile ifade edilenlerin daha sonraki nesilleri de içine alan bir tarzda olması daha uygun görünmektedir. Araştırmalarda selef ait olmak üzere sayılan kaynak eserlerin ilk iki asırdan sonraki dönemleri de içine alacak şekilde yer bulması da bunun bir göstergesidir.¹⁰⁶

Haberî sıfatlar ekseninde değerlendirecek olursak, ilk dönemlerde Kur'ân'ı tefsir edenler arasında sonraki devirlerde olduğu gibi bir -te'vil teriminin ifade ettiği anlam alanını dolduracak tarzda- yorumlama faaliyetinden söz edemeyiz. Bununla beraber sahabe ve tabiûn neslinin de bu kavramları yorumlamaktan imtina ettikleri, Gazzâlî'nin saymış olduğu hususlar çerçevesinde kalarak bir tavır ve tutum belirledikleri gibi bir anlayış da ayetlerin tefsiri ile ilgili olarak ulaştığımız verilerle örtüşmemektedir.¹⁰⁷ Buna bir de hadis külliyatı içerisindeki veriler ve bilgiler eklenecek olursa azımsanamayacak şekilde bir yorum müktesebatı ile karşılaşacağımız pek tabidir.

Sahabe ve tabiûn neslinden elimize ulaşan yorumlardan oluşan veriler ve konu hakkında yapılan yorumları birlikte değerlendirdiğimizde; Gazzâlî'nin selef

¹⁰⁴ İşcan, *Selefilik*, s. 26-28.

¹⁰⁵ Bu anlamda kavramın içini doldurması hasebiyle İbn Teymiye (728 h.) ve onu takip edenlere selefiye denilebilir. Bkz. İşcan, *Selefilik*, s. 29.

¹⁰⁶ Örnek olarak bkz. Baktır, "Mütekaddimün Selefiyye ve Metod Anlayışı," s. 39-40.

¹⁰⁷ Haberî sıfatların ilk nesiller olan sahabe ve tabiûn tarafından yorumlanması ile ilgili araştırmamız ile paralel sonuçlara ulaşılmış bir çalışma olarak bkz. Erkit, *Sahabe ve Tabiîn Döneminde Müteşâbih Sıfatların Yorumu Meselesi*, s. 91-92.

tanımının “önce gelen nesiller” olmalarından dolayı sahabe ve tabiûn nesli için de kullanılmış olduğu düşünülebilir. Fakat tanımın içerdiği hususlar ve esaslar dikkate alındığında sahabe ve tabiûn için anılan esaslara bağlı olma anlamında selef metodu tanımının yapılabilmesi ya da bu esaslara bağlı olduklarının düşünülmesi problemlili görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdulbâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Çağrı Yay., İstanbul 1990.
- Ahmed, Ebû 'Abdillâh Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî (241/855), *el-Musned*, I-VI, Muessesetu Kurtuba, Mısır ts.
- Altıntaş, Ramazan, “Haşviyye'nin Doğuşu ve Kelamî Görüşleri,” *Cumhuriyet Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 3, sy. 1, ss. 57-100, Sivas 1999.
- Aydın, Mehmet, “Gazâlî'nin “Kurb” Nazariyesinde 'Allah'ın Sifatlarının' Anlam ve Önemi,” *Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 22, ss. 308-314, Ankara 1978.
- Aydın, Ömer, “Haberî Sifatları Anlama Yolları,” *İstanbul Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, ss. 133- 158, İstanbul 1999.
- Baktır, Mehmet, “Mütেকaddimun Selefiyye ve Metod Anlayışı,” *Cumhuriyet Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. VIII / 2, ss. 25-48, Sivas 2004.
- Çelik, İbrahim, “Kur'an'da Haberî Sifatlar ve Mukatil b. Süleyman'a İsnad Edilen Teşbih Fikri-I,” *Uludağ Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, c. 2, yıl 2, ss. 151-159, Bursa 1987.
- Demirci, Muhsin, *Kur'an'ın Müteşabihleri Üzerine*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1996.
- Erkit, Turan, *Sahabe ve Tabiîn Döneminde Müteşâbih Sıfatların Yorumu Meselesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ç. Ü. Sos. Bil. Enst., Adana 2009.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (505/1111), “İlcâmu'l-'Avâm 'an 'İlmi'l-Kelâm,” *Mecmû'atu Resâilil-İmâm el-Gazzâlî*, thk. İbrâhîm Emîn Muhammed, el-Mektebetu't-Tevfikîyye, ts. yy., ss. 319-355.
- _____, *İlcâmu'l-'Avâm 'an 'İlmi'l-Kelâm (2)*, thk. Muhammed el-Mu'tesim Billâh el-Bağdâdî, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1406/1985.
- _____, “Mişkâtul-Envâr,” *Mecmû'atu Resâilil-İmâm el-Gazzâlî*, thk. İbrâhîm Emîn Muhammed, el-Mektebetu't-Tevfikîyye, ts. yy., ss. 286-312.
- Hafenî, Abdu'l-Mun'im, *Mevsû'atu'l-Firak ve'l-Cemâ'ât ve'l-Mezâhibil-İslâmiyye*, Dâru'r-Reşâd, Kâhire 1413/1993.
- Hilmî, Mustafa, *es-Selefiyye Beyne 'Akâdetil-İslâmiyye ve'l-Felsefeti'l-Ğarbiyye*, Dâru'd-Da've, İskenderiye 1411/1991.
- İbn Abbâs, Abdullâh (68/687), *Tefsîru İbn 'Abbâs el-Musemmâ Sahîfetu 'Ali b. Ebî Talha*, Darû'l-Fikr, Beyrut 1411/1991.
- İbn Atıyye, Kâdî Ebû Muhammed Abdulhakk b. Ğâlib b. Atıyye el-Endelûsî (546 h.), *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, I-VI, thk. Abdusselâm Abdüşşâfî Muhammed, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut 1422/2001.
- İbn Ebî Hâtim, Abdurranmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî (327 h.), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm Musnedden 'an Rasûlillâhi ve's-Sahâbeti ve't-Tâbiîn*, (I-X), thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib, Riyâd 1417/1997.
- İbn Kesîr, 'İmâdüd-Dîn Ebû'l-Fidâ' İsmâîl ed-Dimeşkî (774 h.), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, I-XV, thk. Heyet, Muessesetu Kurtuba, Kahire 1421/2000.
- İbn Manzûr (711 h.), *Lisânu'l-'Arab*, (I-LV), Dâru'l-Me'ârif, Kahire ts.

- İşcan, Mehmet Zeki, *Selefilik İslami Köktenciliğin Tarihi Temelleri*, Kitap Yay., İstanbul 2006.
- İzmirli, İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, Umran Yay., Ankara 1981.
- Karagöz, Nail, *Kelâm Ekollerinin Allah Tasavvurunda İnsan Unsuru*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ç. Ü. Sos. Bil. Enst., Adana 2004.
- Mukâtil b. Suleymân (150/767), *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân*, I-V, thk. Abdullâh Mahmût Şehhâte, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1423/2002.
- Muslim, Ebû'l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (261 h.), *Sahîhu Muslim*, I-V, thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1412/1991.
- Özervarlı, M. Sait, "Selefiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVI, 399-402, İstanbul 2009.
- Selîm, Amr Abdulmun'im, *el-Menhecu's-Selefiyyu 'inde's-Şeyh Nâsırî'd-Dîn el-Elbânî*, yy. ty.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân (Tefsîru't-Taberî)*, I-XXVI, thk. 'Abdullâh b. 'Abdu'l-Muhsin et-Turkî, Dâru Hicr, 1422/2001.
- Yurdagür, Metin, "Haberî Sıfatları Anlamada Metod," *Erciyes Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, ss. 249-264, Kayseri, 1983.
- Yüksel, Emrullah, *Sistemantik Kelâm*, İz Yay., İstanbul 2005.